

APŽVALGA

KONFERENCIJOS, SIMPOZIUMAI

VISASĄJUNGINĖ SOCIOLOGŲ KONFERENCIJA VILNIUJE

1970 metų sausio mėnesį Vilniaus Valstybiniame V. Kapsuko universitete įvyko visasąjunginė V. Lenino 100-sioms gimimo metinėms skirta konferencija, nagrinėjusi socialines industrinio darbo problemas.

Dar prieš 10—15 metų kai kurie mūsų filosofai svarstė hamletišką problemą — būti ar nebūti sociologijai; dabar ši problema gyvenimo išspręsta. Daugelyje mokslinių centrų išaugo net sociologų mokyklos. Labai intensyviai nagrinėjamos aktualios socializmo raidos problemos, tobulėja sociologijos teorija, jos metodologija ir metodika. Galima drąsiai tvirtinti, jog eilėje konkrečiosios sociologijos sričių tarybinių mokslininkų tyrimai svaresnė už gausius kapitalistinio pasaulio mokslininkų darbus. Neabejotiną mūsų tyrimų pranašumą pirmiausia lemia marksistinė metodologija.

Buržuaziniai sociologai susiduria su neišsprendžiamais prieštaravimais, ypač bandydami spręsti platesnio masto problemas. Tad nors konkretūs sociologiniai tyrimai mūsų šalyje pradėti vykdyti tik prieš kokį dešimtmetį, rezultatais tikrai galima pasidžiaugti. Mūsų organizuota konferencija taip pat parodė, jog industrinio darbo socialinių klausimų tyrimai buvo vykdomi ne tik aukštu moksliniu lygiu, bet ir prisidėjo prie tolesnio jų tobulinimo. Tai nėra nesavikritiška konferencijos organizatorių deklaracija — taip konferenciją įvertino jos dalyviai. O jų buvo apie 200 iš visų žymesnių Tarybų Sąjungos mokslinių centrų. Buvo atstovaujamos ir smulkesnės mokslo įstaigos, taip pat ir įmonėse dirbą sociologai. Toks gausus ir įvairus dalyvių kontingentas leido sugretinti įvairių kryptių tyrimų pranašumus bei trūkumus ir buvo naudingas ne tik mažiau patirties turintiems sociologams, bet ir tiems, kurių vardai plačiai žinomi mokslo pasaulyje. Konferencijai buvo pateikta daugiau kaip 100 pranešimų, kurių tezės buvo iš anksto atspausdintos¹. Leidinys susilaukė didelio susidomėjimo, ir 500 egzempliorių tiražas buvo tiesiog išgrabstytas. Daugelio paraiškų knygai, kurios gaunamos ir dabar, nebeįmanoma patenkinti.

Be plenarinio posėdžio, kuriame buvo nagrinėjamos bendriausios teorinio pobūdžio problemos, konferencijos metu dirbo keturios sekcijos: 1) metodologinės valdymo problemos ir vadovaujančiojo darbo socialiniai aspektai; 2) socialinės darbo mokslinio organizavimo problemos; 3) socialinės kadrų judėjimo pramonėje problemos; 4) pramonės įmonių kolektyvų socialinio vystymosi planavimas. Visose sekcijose greta teorinių buvo nagrinėjamos ir aktualios praktinės problemos; tiek vienos, tiek kitos dažnai sukeldavo karštas diskusijas.

¹ «Социальные проблемы индустриального труда», Вильнюс, 1970.

Konferencijoje dalyvavo svečiai iš Graifsvaldo universiteto — docentė Zomerfeld ir vyr. asistentas Vaisas, kurie savo pranešimuose supažindino su tyrimais, atliekamais Vokietijos Demokratinėje Respublikoje.

Sekcijoje, nagrinėjusioje metodologines valdymo problemas ir vadovaujančio darbo socialinius aspektus, pranešimų buvo perskaityta nedaug, bet kai kurie klausimai nusipelnė ir atidesnio „Problemų“ skaitytojų dėmesio.

Nuodugniausiai buvo paliesti bendrieji metodologiniai socialinio pramonės įmonių valdymo klausimai. Nušviesti specialius klausimus daugeliui tyrinėtojų trukdė tai, kad jie šią problematiką tėra tik pradėję gvildinti (išimti sudaro tie pranešėjai, kurie bendrų metodologinių klausimų tyrimu yra linkę ir apsiriboti), o, antra vertus, reikia atsiminti, kad be gilios metodologinių klausimų analizės neįmanomas ir gilus specifinių klausimų sprendimas (kai kurie pranešėjai, atrodo, vadovavosi ir šiuo principu). Tai, kad dalis konkrečius sociologinius tyrimus vykdančių asmenų nagrinėja ir bendrąsias metodologines problemas, sudaro tam tikrą galimybę įveikti neretai dar pastebimą atotrūkį tarp empirinės ir teorinės analizės.

Pagrindinis dėmesys sekcijoje buvo skirtas klausimui: kas sudaro socialinio pramonės įmonių valdymo aspekto esmę? Kitaip tariant, buvo bandoma išsiaiškinti, kuriuos klausimus, nagrinėjant socialinį pramonės įmonių valdymą, yra tikslinga tirti pirmiausia.

Sociologinėje literatūroje neretai pabrėžiama, kad pramonės įmonių valdymas, kaip kryptingas poveikis gamybiniam žmonių kolektyvams, yra betarpiškai susijęs su planavimu. Tačiau, kaip buvo pažymėta sekcijoje, planavimas (turima galvoje gamybinio kolektyvo socialinio vystymosi planavimą, t. y. kryptingą aplinkos būsimiems socialiniams procesams formavimą) yra tik pirmoji valdymo fazė. Tariant socialinio valdymo problemą, svarbu taip pat analizuoti informacinių ryšių gamybinuose kolektyvuose struktūrą tiek organizacijų (administracinių, visuomeninių), tiek individo (individo sąveika su jį supančia socialine aplinka) lygyje. Svarbu žinoti kanalus, naudojamą šiems ryšiams, tipus, jų talpą, asmeninio bendravimo bei antrinių kontaktų santykių ir t. t.

Sprendžiama yra remiantis informacija. Todėl aktualu yra tirti ir sprendimo priėmimo (nuspredavimo) procesą. Šioje srityje išskyla aibė klausimų: valdymo sprendimų klasifikacija, turinys ir priėmimo struktūra, jų efektyvumo bei optimalizacijos kriterijai ir kt.

Dalis čia minimų klausimų sociologijai nebeprisiekia. Juos sprendžia kitų mokslų atstovai. Tačiau, bandydami kitų mokslų bendruosius duomenis ir teorijas taikyti socialinių reiškinių (šiuo atveju — gamybinių kolektyvų) analizei, sociologai turi gvildinti ir tai, ką šių mokslų atstovai gal ir nepakankamai išnagrinėjo. Dėl tos priežasties tyrimai socialinio pramonės įmonių valdymo srityje gerokai pasunkėja. Be to, susidaro sunkumų ir dėl terminologijos, kuri šioje, kaip ir daugelyje kitų sričių, dar nėra nusistovėjusi; neretai apie tuos pačius dalykus kalbama, vartojant skirtingus terminus, o tai skaitytąją ar klausytoją kartais ir klaidina. Matyt, gilėjant socialinio valdymo klausimų tyrimui, bus surasti būdai, kaip išvengti ir šios painiavos.

Bendra prasme imant, socialinį gamybinio kolektyvo valdymo aspektą, kaip buvo pažymėta sekcijoje, sudaro socialinių kolektyvo ir individo veiklos sąlygų formavimas. Socialinio valdymo tikslas — sudaryti sąlygas, suponuojančias aktyvią ir sąmoningą žmonių veiklą. Norint valdyti, reikia ne tik žinoti valdomojo objekto struktūrą, bet ir kurti modelį tokios struktūros, kokios jos siekiama kaip valdymo rezultato, atsižvelgiant į visus būtinius objekto ryšių pakeitimus.

Dabartiniu metu jau neužtenka aiškinti, jog reikia moksliai vadovauti visuomenei ar gamybiniam kolektyvui, kad išaugo „žmogiškojo faktoriaus“ vaidmuo gamyboje ir pan. Reikia atskleisti, kaip visa tai konkrečiai pasireiškia. Šiuo požiūriu įdomūs buvo daugiis pranešimų. Socialinės informacijos specifika ir jos vaidmenį nušvietė **B. Zareckis**, **E. Foleveideris** ir **A. Soplkovas** (Leningradas), **I. Goldfarbas** (Lvovas) ir kt. Aktualius val-

dymo sprendimų teorijos klausimus nagrinėjo **B. Vasiljevas** (Leningradas). Ypač verta dėmesio jo pateikta valdymo sprendimų klasifikacija. Svarbius, bet mažai tyrinėtus, visuomeninės savivaldos pramonės įmonėse klausimus palietė **G. Viatkinas** (Krasnodaras).

Įdėmiai buvo išklaustytas **V. Buivolo** (Lvovas) pranešimas, skirtas nušviesti klausimui apie socialinę kontrolę gamybiniam kolektyve. Atskleidęs šio proceso vyksmą, pranešėjas pabrėžė, kad, nagrinėjant socialinio pramonės įmonės kolektyvo valdymo klausimą, svarbu atsiminti, kad socialinė žmogaus veikla yra ne tik sąmoningai jo atrinktų ir poelgiuose realizuotų socialinės aplinkos elementų sintezė, bet ir atitinkamą socialinio vaidmens atlikimą suponuojančių emocijų pergyvenimų rezultatas. Psichologinis klimatas — svarbus veiksnys, į kurį, vadovaujant gamybiniam kolektyvui, būtina atsižvelgti. Ši mintis pabrėžta ir kituose pranešimuose (**S. Tichomirovas**, Leningradas ir kt.).

Sekcijoje neapsiribota tik teorinių klausimų svarstyimu. Sociologai kėlė mintį, kad reikia suteikti didesnę paramą šias problemas sprendžiantiems praktikams. Labai svarbu, kad praktikai ne tik žinotų, bet ir realizuotų sociologų pasiūlymus. Dėl to sekcija pasiūlė paruošti praktikams skirtą, svarbiausius pramonės įmonių valdymo aspektus nušviečiantį vadovėlį. Šis vadovėlis turėtų pateikti ne tik formalią — loginę — sistemų (jų tarpe — įvairių gamybinių organizacijų) analizę, ne tik atskleisti valdymo technologiją (matematinį metodų panaudojimas ūkinio vadovavimo praktikoje, turint dėmesį organizacinės, ekonominės ir operacinės veiklos analizę bei tobulinimą), bet ir giliai paliesti aktyvią, sąmoningą kolektyvo bei individo veiklą skatinančių socialinių sąlygų sudarymo mechanizmą. Kitaip tariant, valdymo kursas neturi būti pakeistas matematinį modelių kursu, bet turi išsamiai nušviesti ir socialinį valdymo turinį.

Iškilo taip pat aktualūs sociologų kadro ruošimo, jų vykdomų tyrimų koordinavimo ir kiti klausimai. Lietuvos sociologai socialinio pramonės įmonių valdymo klausimų koki kas neanalizavo. Konferencijos medžiaga rodo, kad čia yra daug įdomių bei spęstinų problemų, kurios, matyt, sulauks ir mūsų tyrinėtojų dėmesio.

Sekcijoje, kuri nagrinėjo socialines darbo mokslinio organizavimo problemas, **N. Lo-banovas** (Leningradas) kalbėjo apie V. Lenino požiūrį į socialinius DMO klausimus. Jis pabrėžė, jog buržuazinėje visuomenėje darbo mokslinis organizavimas didina darbo intensyvumą, darbininkų išnaudojimą, gilina socialinius prieštaravimus; socializmo sąlygomis darbo mokslinis organizavimas kelia darbo našumą, didina gamybos efektyvumą. Pranešimo autorius, kaip ir **K. Rubanova** (Leningradas), **A. Mnuškinas** (Maskva) ir kiti, pažymėjo, jog mokslinis darbo organizavimas turi spręsti ir socialines gamybos problemas, tarnauti žmogaus interesams. Dėl to darbo mokslinį organizavimą neteisinga apribuoti tik darbo vietos organizavimu, technikos reingiais aplamai. Darbo organizavimas — žmonių veiklos organizavimas. Todėl, sprendžiant DMO problemas, būtina bendradarbiauti ir sociologams, ir psichologams, ir fiziologams. Tai aktualu dar ir dėl to, kad praktikoje socialinis darbo organizavimo aspektas neretai neįvertinamas arba net visai ignoruojamas, DMO priemonių efektyvumas skaičiuojamas tik darbo našumo procentais ar su-
taupytais rubliais, kai tuo tarpu socialinis efektas būna ir neigiamas. Rekomendacijose konferencija atkreipė į tai atitinkamų organizacijų dėmesį. Ir jau dabar iš TSRS Ministrų Tarybos Valstybinio darbo ir atlyginimo klausimų komiteto gautas atsakymas, kuriame pažymima, jog, rengiant metodines instrukcijas DMO klausimais, į šią konferencijos rekomendaciją bus atsižvelgta.

Dalis pranešimų sekcijoje buvo skirta žmogaus vietai ir vaidmeniui gamyboje šiuolaikinės mokslo ir technikos revoliucijos sąlygomis. Apie tai kalbėjo **M. Bobueva**, **J. Pospielovas**, **I. Rydnia** (Maskva), **V. Tiškina** (Čeliabinskas) ir kt. **N. Serovas** (Leningradas) šiuo požiūriu nagrinėjo darbininko profesijos reglamento diktuojamos gamybinės veiklos diachroninės struktūros, t. y. atskirų jos elementų trukmės ir jų kompozicijos sąveiką su darbininko gyvybinių funkcijų individualia ritmika. Creta kitų veiksnių, tokių kaip darbo turinys, jo sąlygos, materialinis suinteresuotumas ir kt., šių dviejų komponentų san-

tykis, jų derinys labai svarbus, ne tik ugdant darbininko pasitenkinimą darbu; tai padeda geriau atlikti ir patį darbą. Ši problema, deja, kol kas mažai tiriama.

P. Jamšinas, A. Sopikovas (Leningradas), **M. Lep** (Talinas) ir kiti nagrinėjo inžinerinio-techninio personalo veiklos socialinius aspektus ir pasiūlė įdomius metodus, kaip įvertinti jų darbo efektyvumą, kiekybiškai išmatuoti jų profesines savybes. Šie metodai įgalina mokslškai pagrįsti vadovaujančių kadro ugdymo bei paskirstymo praktiką, įveikti subjektyvizmą.

Daug pranešėjų (**E. Fetisovas** iš Maskvos, **E. Ovčnikova** ir **B. Rodionovas** iš Sverdlovsko, **J. Smirnova** ir **A. Sopikovas** iš Leningrado, **N. Novikovas, J. Vavilovas, B. Volkovas** ir **V. Šeminovas** iš Jaroslavlio ir kiti) nagrinėjo kolektyvo vidaus santykius, formalius ir neformalius ryšius, socialinio-psichologinio grupės narių suderinamumo problemas. Buvo pareikšta, kad sociometriniai metodai žmonių santykiams matuoti nėra nei tikslūs, nei ekonomiški, ir pasiūlytas vadinamasis žmonių konformiškumo indeksas, kuris apie savitarpio simpatijas ar antipatijas leidžia spręsti ne pagal subjektyvius atsakymus, o fiksuojant atvirus, objektyvius grupės narių poelgius.

V. Čulkinas (Novosibirskas), **F. Bogačiovas** (Leningradas), **R. Tamošiūnienė** (Vilnius) ir kiti savo pranešimuose pateikė samprotavimus apie darbininkų išsilavinimo socialinį ir gamybinį efektyvumą. Paplitusi nuomonė, jog didesnis išsilavinimas padeda kelti darbo našumą, yra ne visada teisinga; kai darbas monotoniškas, jame maža intelektualinių elementų, mokykloje įgytos žinios praktiškai nepanaudojamos, ir tokiais atvejais bendro išsilavinimo „perteklius“ gali duoti net neigiamus rezultatus. Pranešimuose bei konferencijos rekomendacijoje buvo aptarta, kaip spręsti su tuo susijusias problemas, galvojant ir apie tai, jog artimiausiu metu vidurinis išsilavinimas bus privalomas visiems.

Konferencijoje didelis dėmesys buvo skirtas įmonės kolektyvų socialinio vystymosi planavimo klausimams. Įmonės kolektyvų socialinio vystymosi planavimas — palyginti nauja socialinė problema. Tokių planų sudarymo iniciatorius buvo Leningrado sociologai. Šiuo metu įmonės kolektyvo socialinio vystymosi planai pradeda įgyti pilietines teises, ir tai ne mados reikalas, o realaus gyvenimo iškelta būtinybė.

Kiekviena įmonė, kiekvienas gamybinis kolektyvas yra sudėtingas socialinis organizmas, kurio funkcionavimas priklauso nuo daugelio parametrų ir aplinkybių. Gamybinę finansinę įmonės kolektyvo veiklą socialistinė valstybė planuoja nuo pirmųjų savo egzistavimo dienų. Šis planavimas tobulėja, tampa mokslškai pagrįstu ir labiau efektyviu. Tačiau vien tik tos ar kitos produkcijos gamyba įmonės veikla neapsiriboja. Įmonėje dirba žmonės, ir kolektyvo nariai joje praleidžia didžiąją savo gyvenimo dalį — bendradarbiauja, kaupia gyvenimo patyrimą, mokosi, dalyvauja visuomeninėje veikloje ir šios įvairiapusiškos veiklos poveikyje formuojasi kaip asmenybės. Ši įmonės kolektyvo gyvenimo ir veiklos sritis pas mus ilgą laiką beveik nebuvo planuojama. Tuo tarpu įmonės kolektyvo narių kultūrinio-techninio lygio ir bendro išsilavinimo kėlimas, jų kultūrinio-buitinio aptarnavimo gerinimas yra ne mažiau svarbus ir gamybos vystymo, ir ypač pačios asmenybės vystymosi ir tobulėjimo prasme.

Konferencijos dalyviai pabrėžė, kad pribrendo reikalas sudaryti vieningą kompleksinę įmonės kolektyvo socialinio vystymosi planą, kuriame atsišpindėtų ne tik gamybos vystymosi, jos techninio apginklavimo, įmonės finansinės veiklos rodikliai, bet ir kolektyvo narių kultūrinio-techninio lygio, jų bendro išsilavinimo kėlimas, jų darbo sąlygų, kultūrinio-buitinio aptarnavimo gerinimas, pakitimai įmonės kolektyvo profesinėje struktūroje ryšium su numatomu gamybos procesų mechanizavimu bei automatizavimu ir kiti įmonės kolektyvo vystymosi parametrai 5 metų perspektyviniam laikotarpiui.

Konferencijos dalyviai aptarė kai kuriuos metodologinius socialinio planavimo klausimus. Buvo diskutuojama apie patį socialinio planavimo tikslą bei uždavinius. Vienin-
gos nuomonės nėra. Vieni sociologai mano, kad pagrindinis socialinio planavimo įmonėje

uždavinys — paruošti tokią priemonių sistemą, kuri sudarytų palankiausias sąlygas įmonės kolektyvui kaip galima efektyviau atlikti savo pagrindinę gamybinę funkciją. Kiti pagrindiniu socialinio planavimo uždaviniu laiko sudarymą optimalių sąlygų kolektyvo nariams visapusiškai ir harmoningai vystytis. Daugumos nuomone, socialistinėje visuomenėje abu šie uždaviniai neatskiriami vienas nuo kito, todėl socialinio planavimo tikslas ir esąs tų uždavinių sprendimo suderinimas, atsižvelgiant į konkrečias kiekvieno kolektyvo sąlygas ir realias galimybes. Naujos ekonominės reformos sąlygomis, kai žymiai išplėstos įmonių gamybos valdymo ir planavimo teisės, kolektyvų socialinio vystymosi planų sudarymas yra viena iš pagrindinių reformos įgyvendinimo krypčių.

Palyginti negausus patyrimas rodo, kad socialinių planų sudarymas yra labai sudėtingas ir kartu atsakingas darbas. Sudėtingas todėl, kad patys socialiniai reiškiniai yra labai sudėtingi, daugiaplaniai, kiekvienas iš jų susijęs ir daugiau ar mažiau priklauso nuo daugybės kitų reiškinių. Dažnai yra sunku nustatyti, kurie iš jų yra priežastis ir kurie pasekmė. Daugelio socialinių reiškinių, pavyzdžiui, kultūrinio-techninio lygio, žmonių sąmoningumo ir kitų, kol kas nemokame išmatuoti ir išreikšti atitinkamais rodikliais, kuriuos būtų galima užfiksuoti socialinio vystymosi plane. Dar nėra ir pakankamai patikimų metodų, kurie leistų įvertinti kolektyvo socialinio vystymosi plano realizavimo ekonominį ir ypač socialinį efektyvumą. Visi šie klausimai buvo keliami ir svarstomi konferencijos dalyvių pranešimuose ir pasisakymuose. Kai kurie konferencijos dalyviai reišė susirūpinimą dėl to, kad socialinio vystymosi planų sudarymas gali tapti savotiška mada, kompanija. Jau dabar pasitaiko atvejų, kai įmonių vadovai per kelias dienas sudaro įmonės „socialinio vystymosi planą“ ir net pradeda jį reklamuoti. Nežiūrint kilnių tokio plano tikslų, socialinio planavimo idėją panaši praktika gali tik sukompromituoti.

Konferencijos dalyviai aptarė socialinio planavimo metodikos klausimus, pagrindinius socialinio plano elementus, jo rodiklių sistemą. Didelį dalyvių susidomėjimą sukėlė Maskvos staklių gamyklos „Krasnyj proletarij“ sociologinės laboratorijos vedėjo N. Tichonovo pranešimas, kuriame jis pasidalino patyrimu apie šios įmonės kolektyvo socialinio vystymosi plano sudarymą, apie jo struktūrą, pagrindinius rodiklius, sociologinės tarnybos organizavimą ir funkcijas šioje įmonėje.

Daugelis konferencijos dalyvių kalbėjo apie sunkumus, su kuriais įmonėse susiduria socialinis planavimas. Tie sunkumai yra įvairaus pobūdžio. Šiuo metu dar neparuošta vieninga tipinė metodika, kuria būtų galima vadovautis, sudarant įmonės socialinio vystymosi planą. Tokia metodika labai reikalinga, nes įmonės neturi kvalifikuotų kadru, ypač psichologų ir sociologų, kurie šį darbą galėtų sėkmingai organizuoti ir jam vadovauti.

Įmonės kolektyvo socialinio vystymosi plano sudarymui reikia labai daug įvairaus pobūdžio informacijos. Reikia turėti duomenis ne tik apie įmonės gamybinę veiklą, jos kolektyvo profesinę sudėtį, kvalifikaciją, išsilavinimą, bet ir subjektyvaus pobūdžio informaciją apie kolektyvo ir atskirų jo narių interesus, poreikius ir pan. Jeigu ekonominio pobūdžio informaciją įmonės turi (nors socialinio planavimo poreikiams ji ir ne visai tinkama), tai socialinio pobūdžio informacija labai menka ir pasinaudoti ja praktiškai negalima. Planavimui būtinai informacijai surinkti reikalingas didelis papildomas darbas. Konferencijos dalyviai siūlė, kad įmonėse būtų sudaryta vieninga informacijos sistema, kurioje būtų kaupiami visi objektyvaus pobūdžio duomenys, reikalingi ir socialiniam planavimui. Kokie duomenys šiam tikslui reikalingi, turi būti nustatyta tipinėje socialinio planavimo metodikoje.

Konferencijoje buvo paruoštos rekomendacijos atitinkamoms organizacijoms. Planavimo organams siūloma, kad, ruošiant vieningą perspektyvinį įmonės planą, jame būtų numatyti ir įmonės kolektyvo socialinio vystymosi rodikliai, o planui būtų suteiktas direktyvinis pobūdis. Kad įmonės kolektyvo socialinio vystymosi planai būtų moksliskai pagrįsti, jie turi remtis konkrečių sociologinių tyrimų duomenimis ir išvadomis. Dėl to

siūloma įmonėse organizuoti visuomenines nuolat veikančias komsijas, kurios vadovautų socialinio plano sudarymui.

Norint užtikrinti nuolatinę visuomeninę socialinio plano vykdymo kontrolę, svarbiausios socialinio vystymosi plano priemonės siūlomos įtraukti į kolektyvinę administracijos ir profsąjunginės organizacijos sutartį. Konferencija rekomendavo, kad, ruošdami naują 1971—1975 metų penkmečio planą, direktyviniai organai įmonių perspektyviniuose planuose numatytų pagrindinius kolektyvo socialinio vystymosi rodiklius ir įjungtų juos į valstybinį planą. Pateiktos ir kitos rekomendacijos, kurių realizavimas socialiniam planavimui turi suteikti mokslinį pobūdį ir gali pakelti jį į ekonominio planavimo lygį.

M. DAMIDAVIČIUS, J. LAZAUSKAS, I. LEMPERTAS

NAUJOS DISERTACIJOS

VERTINGAS ĮNAŠAS Į ATEISTINĘ LITERATŪRĄ

Respublikos ateistai susilaukė vertingo mokslinio darbo apie Tarybų Lietuvos ateistinę mintį. 1969 m. lapkričio 25 d. J. Ažubalis apgynė disertaciją „Religijos kilmės ir socialinio vaidmens problema“¹.

Ikitarybinio laikotarpio ateizmas yra palyginti neblogai ištirtas ir įvertintas. To nebuvo galima pasakyti apie ateizmą Lietuvoje 1940—1965 metais, o kaip tik šiuo laikotarpiu Lietuvoje įsitvirtino marksistinis-lenininis ateizmas.

Disertacijoje nagrinėjamos tik kai kurios tiriamojo laikotarpio ateizmo problemos, tie teoriniai klausimai, kurie ypač didelę reikšmę turi praktiniame ateistiniame darbe. Norint sėkmingai kovoti su religine pasaulėžiūra, formuoti mokslinį pasaulio supratimą, pirmiausia, autoriaus nuomone, reikia teisingai suprasti bei paaiškinti religijos kilmės priežastis ir jos socialinį vaidmenį.

Autoriaus analizuojamo laikotarpio pradžioje dar buvo gyvos laisvamųjų tradicijos, kurios ir tautos, aiškinant religijos socialines priežastis. Susipažindami su marksistinio ateizmo teorija, religijos socialinių šaknų problemą mūsų ateistai pradėjo nagrinėti giliau, bet originalių šio klausimo paaiškinimų nedavė, pasitenkindami marksizmo klasikų teiginių populiarinimu. Socialinių religijos priežasčių tyrimas buvo per menkas ir paviršutiniškas.

Religija, sako autorius, atsiranda ne dėl žmonių bejėgiškumo apskritai, kaip dažnai buvo rašoma ateistinėje literatūroje, o dėl ribotos, dar neišsivysčiusios visuomeninės praktikos. Be to, nebuvo parodoma, kad žmonių bejėgiškumas nėra kažkas nekintama. Bejėgiškumo santykinumą ryškiai parodo darbo žmonių klasinė kova ir laimėjimai.

Minėtojo laikotarpio ateistinėje literatūroje buvo neskiriamos klasinės religijos šaknys nuo socialinių. Religija pasirodo jau beklasėje visuomenėje, o religijos atsiradimo priežastis yra socialiniai santykiai, ypač jų ribotumas. Antagonistinėje visuomenėje socialiniai santykiai suvaidino didesnę vaidmenį, palaikant religiją.

Svarbus yra religijos socialinio vaidmens klausimas. Savo darbuose Lietuvos ateistai šiam klausimui skyrė nemažą vietos, tačiau dominavo negatyvus religijos vertinimas. Autorius tokią poziciją laiko vienašališka, neobjektyvia. Dialektinio materializmo požiūriu tik neigiamų arba tik teigiamų reiškinių nėra. Istorizmo principo negalima pamiršti ir religijos atveju.

¹ J. Ažubalis, Religijos kilmės ir socialinio vaidmens problema (iš Lietuvos ateistinės minties istorijos 1940—1965 metais), filosofijos mokslų kandidato laipsnio disertacija, Vilnius, 1969.